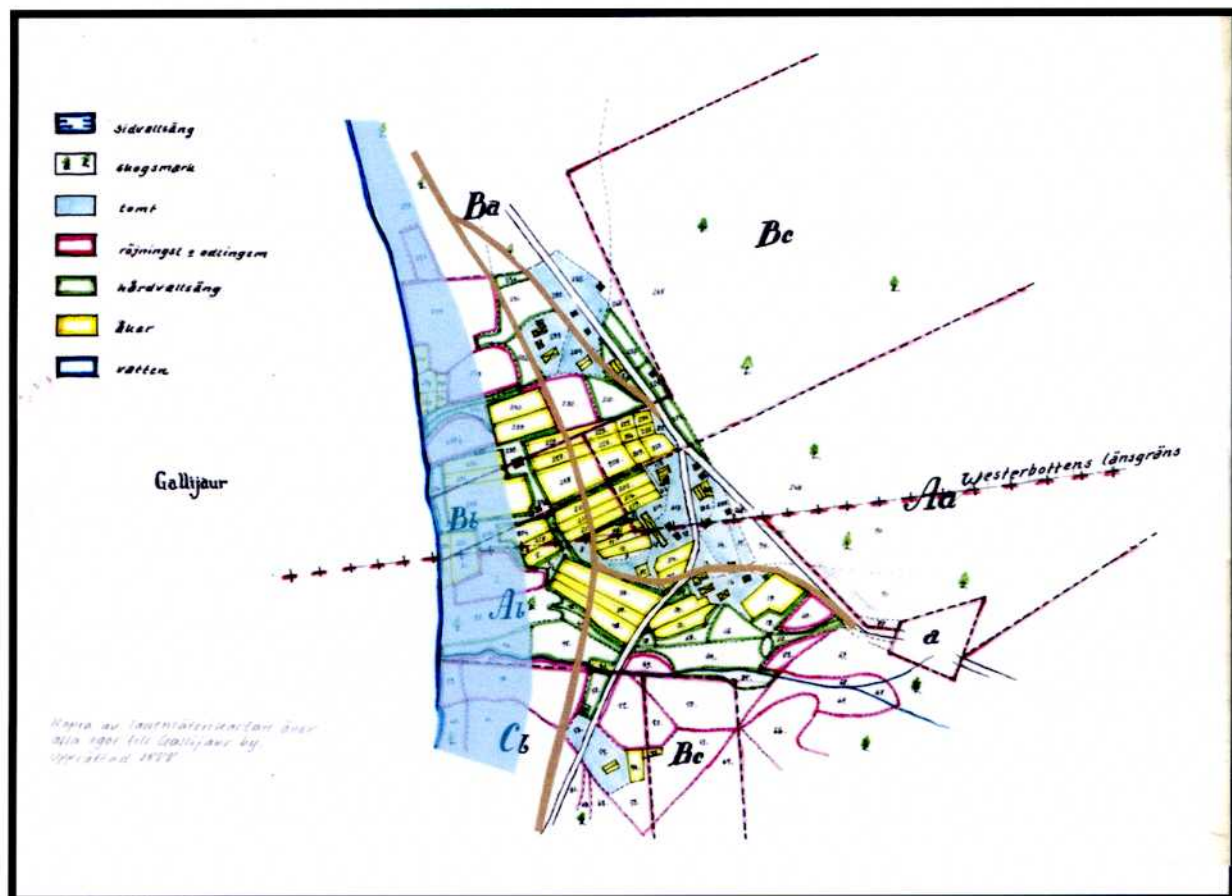

Inägomarken

i byn Gallejaur, Arvidsjaurs kommun

Rapport 2012-04-25
Länsstyrelsen i Norrbottens län
dnr 435-2127-11

Piteå museum dnr 2011/036
Text: Ingrid Metelius
Omslagsill. Crister Lövgren

Länsstyrelsen
Norrbotten

Innehåll

Uppdraget	1
Tidigare studier	1
Övriga källor och material	1
 Gallejaur 1800-1860	
Nybygget anläggs	3
Skattläggning 1830	3
Skattläggning 1863-66	5
Avvittring 1868	6
 Gallejaur 1870-1900	
Skattläggning 1879	7
Laga skifte 1888-1892	7
 Gallejaur 1900-1960	
Utdikning och nyodling	9
Näringskommittén	10
Hushållet	12
Effektivare jordbruk	13
Odling och grödor	13
Brukningsmetoder	16
 Sammanfattning	19
 Källor och litteratur	20
 Bilaga enligt särskild förteckning	

Uppdrag

I maj 2011 fick Piteå museum i uppdrag av Länsstyrelsen i Norrbotten att utföra en etnologisk dokumentation och undersökning av bruket av inägorna i Gallejaur by, Arvidsjaurs kommun. Uppdraget har genomförts under sommaren och hösten 2011 av etnolog Ingrid Metelius.

Uppdraget syftar till att generera ny kunskap kring livet i byn Gallejaur med särskild hänsyn till åkerbruket och nyttjandet av inägomarken och de förändringar som har skett från det att nybygget togs upp i början av 1800-talet fram till mitten av 1900-talet, då byns infrastruktur definitivt bröts genom vattenkraftsutbyggnad i Gallejaursjön. Gallejaur är sedan 2008 skyddat som kulturresevat enligt miljöbalken.

Tidigare studier

Gallejaur har sedan tidigt 1900-tal väckt stort intresse hos kulturvårdande myndigheter tack vare sin ålderdomliga bebyggelse och sin till synes konservativa hållning till modernitet.¹ Men Gallejaurborna har inte varit förändringsobenägna – däremot har de sett ett värde i att bevara vissa kulturella uttryck och förvalta en muntlig tradition med berättelser om svunna tider och personer.

Tidigare undersökningar har bekräftat och använt denna muntliga tradition för att beskriva byns kulturhistoria. För drygt 50 år sedan besöktes byn av Ernst Westerlund, Skellefteå museum, på uppdrag av FFÖN (projektet Folkmåls- och folkminnesundersökningen i övre Norrland, uppgick senare i DAUM, Dialekt- och ortnamnsarkivet i Umeå), som samlade in material för en bymonografi över Gallejaur, som trycktes i årsboken Norrbotten 1959. Westerlunds äldsta informanter var födda på 1880-talet. Denna monografi kom att utgöra en del av underlagsmaterialet för Riksantikvarieämbetets ställningstagande i frågan om vattenkraftsutbyggnad i Skellefteälven och omvandlingen av Gallejaursjön till vattenmagasin.

Femtio år senare utförde Eva Gradin, etnolog, och Daryoush Tahmasebi, fotograf, en samtidsdokumentation av byn, med framför allt fem äldre informanter. Dessa informanter var födda på 1910-talet och början av 20-talet.

Mellan dessa båda undersökningar och även senare har ett antal dokumentationer, inventeringar och studier genomförts, varav en del har skett på länsstyrelsens uppdrag i samband med reservatsbildningen.

Övriga källor och material

Föreliggande studie har, vad gäller beskrivningen av 1800-talet, som främsta källa äldre kartmaterial och tillhörande skriftliga akter som tillkommit i samband med

¹ För en diskussion kring kulturhistorisk värdering av Gallejaur, se Gradin, E, Gallejaur, s. 35 ff.

myndighetsutövning. En karta härrör från skattläggning 1830, en från avvitrering 1868 och en från laga skifte 1888.

Skattläggningskartan har varit "förkommen" sedan Westerlunds undersökning, men kunnat spåras i föreliggande studie. Det är förmodligen det faktum att kartan inte är inskannad i Lantmäteriverkets historiska databas, som har gjort att kartan inte återfunnits, utan den ligger kvar i Riksarkivet under Norsjö socken.

Avvittringskartan från 1868 är problematisk så till vida att den visar endast den del av byn som hörde till Arvidsjaur socken och Norrbottens län. För den del som låg inom Västerbottens län har ingen karta återfunnits utan enbart en avvittringsbeskrivning. Även denna beskrivning ligger kvar i Riksarkivet under Norsjö socken.

Kartan från laga skiftet 1888-92 är den mest omfattande akten med en detaljrik karta. Denna karta har även utgjort underlag för de hemmansklyvningar och arvsskiften som genomfördes senare, under 1900-talet.

Övrigt arkivmaterial härrör från Norrbottens minne och från DAUM. I Norrbottens minne finns i Hushållningssällskapets arkiv en näringsundersökning som genomfördes 1943-44. Ytterligare genomgång av Hushållningssällskapets arkiv kan säkert ge nytt material. Vidare finns en stor andel kopierat material från Eva Gradins arbete arkivlagt här, samt handlingar från Norrbottens museums övriga dokumentationer och ärendehandläggning rörande Gallejaur. På DAUM finns exempelvis Ernst Westerlunds manuskript till monografen om Gallejaur samt ett antal kassetter med inspelade intervjuer från tiden 1957 till och med år 2000, inspelningar som jag haft tillgång till men dessvärre inte hunnit med att lyssna på. Inspelningarna från 1950-talet har förmodligen använts av Westerlund. Via DAUM har jag också fått tillgång till ett studiecirkelmateriel från 1976, sammanställt av minnesgoda bybor i Gallejaur och Järvträsk.

I Gallejaur har jag haft möjlighet att gå igenom chiffonjén i Anders Larsagården, som i sitt osorterade tillstånd ändå har gett några värdefulla inblickar i livet i Gallejaur. Genom vänligt tillmötesgående från Crister Lövgren har jag haft tillgång till byns exemplar av kartbeskrivningen till laga skiftet, samt en karta i akvarell, baserad på laga skifteskartan, som har varit till stor hjälp i tolkningen av lantmäteriets karta (se försättsblad).

Viktiga källor har varit mina två informanter i Gallejaur, Erik Eriksson och Crister Lövgren, vilka jag tackar varmt både för värdefull information och för trevliga stunder tillsammans. Erik, född 1921, har jag intervjuat vid tre tillfällen, varav två är inspelade, och Crister, född 1953, har jag intervjuat två gånger. Den ena intervjun genomfördes sittandes med laga skifteskartan utbredd på bordet. Den andra genomfördes gåendes genom byn med start på den gamla byvägen vid Anders Larsas österut och därefter längs landsvägen västerut. Tillsammans spänner de båda informanterna gott och väl över en tidsperiod av drygt hundra år genom egna minnen och erfarenheter.

GALLEJAUR 1800-1860

Nybygget anläggs

Ernst Westerlund har i sin rapport över en "bebyggelseundersökning" av Gallejaur från åren 1956-1958, redogjort för byns tidiga bebyggelsehistoria.² I syneinstrumentet från april 1801 sägs att plats för bostaden utsågs på sjöns norra sida "... på lappmannen Olof Anderssons nuvarande skattland i sydost från Arvidsjaur kyrka 5 ½ mil".³ Till åker insynades sex tunnland grov sandjord, bevuxen med tall och en del björkskog, som skulle röjas från skog och sten. Dessutom insynades slätterängar, bl.a. på Gallejaurmyran och Rörmyran.⁴ Enligt domboksprotokoll från Arvidsjaur domsaga 1802 skulle nybyggaren, Carl Svensson från Rörträsk i Västerbotten, inom sex år bl.a. ha röjt två tunnland skog, odlat ett tunnland åker och dessutom ha uppfört fähus med foderlada, stor nog att rymma åtta kor och en häst.⁵

Nyligen har ett syneinstrument från år 1817 hittats vid arkivinventering i Anders Larsa-gården.⁶ Synen är utförd efter att de första fria femton åren har löpt ut och syneförrättaren föreslår en förlängning med sex år, som också beviljades (se not 8). Av protokollet framgår att Per Svensson fått immission på nybygget den 28 maj 1808, efter sin bror Carl.

På nybygget hade uppförts en stuga, ett fähus med foderlada, ett stall hade påbörjats, en liten mjölkställare och en grävd potatiställare fanns. Av åker var 12 472 kvadratalnar (1 kvadrataln=35,26 dm²) upptagna och gödslade och av dessa var 840 kvadratalnar besådda med potatis, d.v.s. ungefär 2/3 av den odlade arealen. Nybygget beräknades kunna föda fyra kor och sex små kreatur. Men ännu saknades många byggnader och "utänges hölador" och jordens beskaffenhet krävde mycket gödsling, vilket sammantaget blev grund för en förlängning av frihetsåren.

1830 års skattdögningskarta

Den äldsta, kända kartan över Gallejaur är en skattdögningskarta som visar förhållandena kring 1830.⁷ Vid denna första skattdögning av hemmanet, som Gallejaur nr 1, var Per Svensson ensam brukare. Nybygget hade år 1802 beviljats 15 skattefria år, som 1817

² Westerlund, E. Gallejaur – en lappmarksby. Jag har även haft tillgång till Westerlunds manus, i kopia från DAUM i Umeå. Manus innehåller bl.a. ett större bildmaterial (finns även på ATA, Stockholm).

³ A.a. s. 40

⁴ A.a. s. 41

⁵ Bylund, E. Koloniseringen av Pite lappmark, s. 105

⁶ Crister Lövgren, e-postmeddelande 2012-04-03

⁷ Riksarkivet, Lantmäteristyrelsens arkiv, Norsjö sn, 1830, Gallejaur

förlängdes med sex år.⁸ Av akten framgår att häradsrätten i februari 1824 hade fastställt hemmanets mantal till 1/8 och ålagt det grundränta. Handläggningstiden blev utdragen, skattdragningen fastställdes först i maj år 1875 enligt notering på kartan.

På kartan har uppenbarligen länsgränsen ritats in fel. Den har dragits så pass långt norrut att hela byn har hamnat inom Norsjö socken, men någon har senare rättat till detta och lagt gränsen så att ca en tredjedel av byn kommer söder om länsgränsen. Denna gränsdragning har också noterats som "Rätter gräns".

I den handskrivna texten på kartan beskrivs inägorna i fyra markslag: åker, åkerslått, odlingsmark och röjningsmark (se vidare bilaga s. 1 ff.). Utägorna består av övervägande skogsmark, varav en del betecknas som betesmark, och myrmark. Nästan 1/3 av skogsmarken beskrivs som "avbränd". Att sätta brand på skogen var ett hävdvunnet sätt att bättra på betet men kunde också få förödande konsekvenser. Gallejaur drabbades av stora skogsbränder både 1785 och 1805. För den senare branden blev Carl Svensson stämd till tinget men ska, enligt traditionen, ha mutat sig undan ett straff med en tunna smör.⁹ Myrarna karaktäriseras i beskrivningen som antingen odugliga eller brukbara efter en arbetsinsats. De myrängar som redan nyttjas slås vartannat år. Även bäckar och mindre vattendrag förtecknas eftersom även de gav en grönfodertäkt.

Åkern anges i kartbeskrivningen vara "upparbetad av stenbunden och mager jordmån, inte alltid från frost och sken¹⁰ fri, upptages till 4:e graden". Slåttermarken runt bebyggelsen beskrivs som stenbunden och odlingsmarken som "av enahanda beskaffenhet som No 1", d.v.s. åkern. Begreppet 'odlingsmark' innebär att marken var röjd men ännu inte besådd. 'Röjningsmark' däremot betecknar mark som krävde en större arbetsinsats med röjning och stenbrytning.

Man får ett intryck av att vare sig lantmätaren eller markägaren ansåg att den odlade marken var särskilt betydelsefull. Den hade också bara till uppgift att förse nybyggarens familj med tillräckligt med korn och kanske potatis för att överleva vintern. De naturliga utängarna tillmättes betydligt större intresse och var givetvis också svårare att hävda gentemot andra intressen. I ingressen till karttexten talas endast om ängar, inget sägs om åkermark. Lantmåteriförrättningen skedde på Per Svenssons ansökan om "syn och beskrivning av alla under Nybygget lydande Ängeslägenheter, såväl som en och annan Ängesfläck som ligger inom Änges beståndet(?), kunde upptäckas, finge intagas."

⁸ I texten till kartan står angivet år 1807, förmodligen en felskrivning för 1817. Frihetstiden förlängdes t.o.m. år 1823, enligt avvitringsakten 1883 (s.20)

⁹ Crister Lövgren, e-postmeddelande 2012-04-04. Erik Eriksson, transkribering s. 26

¹⁰ sken = när brodden torkar, bleknar och slutar växa (efter Westerlund, s. 58)

Sammanlagt 72 poster är upptagna i förteckningen över ägofigurer. Den sammanlagda arealen uppges till 2 811,10. Vilken måttenhet som har använts är inte preciserat i kartbeskrivningen, men det gällande systemet var tunnland och kappland.¹¹

Avslutningsvis noteras avstånden till Skellefteå och Arvidsjaur kyrkor, till Piteå som närmaste hamnstad och residensstaden Umeå. Fiske uppges ske till husbehov i sjön och en kvarn finns i Gallejaurbäcken vid sjöns östra ände. Någon humlegård hade inte anlagts, enligt texten; på kartan utvisas inte heller någon tomtmark runt manbyggnaden utan all bebyggelse ligger på vad som beskrivs som slåttermark (åkerslått). Byggnadernas läge sägs vara i enlighet med kartbilden.

Skattläggning 1863 - 1866

Till denna skattläggning har ingen karta återfunnits utan endast beskrivande text.¹² Skattläggningen avsåg den del av byn som låg inom Norsjö socken. Någon ägare nämns inte vid namn, men Per Svensson dog samma år som skattläggningen inleddes och hemmanet delades mellan sonen Sven Persson och Johan Jonsson Löf, gift med Per Svenssons dotter Greta Maria.

Måttenheten som användes vid denna förrättning är uttryckligen tunnland och kappland, men i sammandraget räknades summorna om till kvadratrev och kvadratstänger, som hade införts i samband med decimalsystemet 1855.¹³

Hemmanets markkvalitet sammanfattas på följande sätt i akten: "... medelmåttig åker, hjälpliga ängar samt muhlbete och försvarlig skog, bör å denna del af hemmanet i framtiden kunna vintertiden utfordras en ko och någon småkreatur." Husbehovsfiske bedrivs, som tidigare, i Gallejaursjön men inte heller nu har någon humlegård blivit anlagd.

Åkerarealen uppges till 16 kappland (2468 m²) varav hälften "... bör årligen kunna begödslas och sås" och därmed taxeras, medan den andra hälften skulle avsättas som trädesjord, enligt en Kunglig förordning 1829. Det är oklart om denna passus avser ett påbud om växelbruk. Något sådant i egentlig mening har inte belagts i Gallejaur. Troligare är att det är ett skattetekniskt begrepp, som anger att endast hälften av åkerjorden kan ligga till grund för taxering. I övrigt taxerades höskörd, skog och mulbete och den totala skattesatsen blev 20 öre 18 penningar silvermynt. Hemmanet värderades till 1/32 mantal och åsattes en grundränta på 10 skilling banko, eller 31½ öre. I kronotonde ålades hemmanet att betala en skatt på 1 1/15 kappar¹⁴ (knappt 5,3 liter) eller 0,21 kubikfot korn.

¹¹ kappland = åkermått, 1/32 tunnland eller 154 ¼ m² (se Måttordboken, s. 132)

¹² Riksarkivet, Lantmäteristyrelsens arkiv, Norsjö sn, 1863, Gallejaur nr 1

¹³ För detaljer se sammandrag i bilaga s. 11. Kvadratrev=100 kvadratstänger=881,5m² (Måttordboken, s. 149)

¹⁴ kappe = ett rydmått, 4, 58 liter för spannmål m.m. (Måttordboken, s. 129)

Avvittring 1868

Avvittringen i slutet av 1800-talet var en lång och genomgripande process för det agrara samhället i övre Norrland. Avvittringen kom också att mer eller mindre övergå i nästa stora omvandlingsprocess, nämligen laga skiftet.

För Gallejaur har karta och beskrivning endast för den del av byn som låg inom Arvidsjaurns socken återfunnits, daterad 1868.¹⁵ I beskrivningen till kartan anges Sven Persson och Johan Jonsson Löf som ägare till var sin lika stor del av Gallejaur nr 1, med 17/256 mantal vardera. Kartan över inägorna i Gallejaur är placerad på samma kartblad som byn Järvträsk (se bilaga s. 6 ff.). Ytterligare kartblad finns över utägor.

Åkermarken i Gallejaur är nu betydligt utvidgad och närmar sig sjöstranden, lotterna nr 31-36. Åkrarna är omgivna av ängsmarker, som betecknas som hårdvall, nr 37. Tegarna 37a-b är upptagna som åker, men i tillhörande avvittringsbeskrivning finns uppgift om avkastning av hö per lass. Ett stort område, nr 38, är avsatt som odlingsmark. Gränsen mot skogen är tydligt markerad med stängsel.

Byn har utökats med ytterligare en mangård, den som senare skulle kallas Anders Larsagården, och långlogen hos blivande Lövgrens är byggd. Tomtmark för mangårdarna är inte markerad, utan boningshusen ligger på mark som betecknas som äng. Anders Larsagården är bebyggd med mangård, bagarstuga och ladugård. Hos Jonsson Löf syns mangård, bagarstuga (?), ett uthus precis innanför länsgränsen, samt långlogen som är utlagd över gränsen och placerad mitt emellan de stora åkerarealerna.

¹⁵ Lantmäteriverket, Historiska kartor, 25-ARJ-150-4

GALLEJAUR 1870-1900

Skattläggning 1879

En skattlägningsbeskrivning över den del av Gallejaur som låg inom Arvidsjaur socken upprättades 1879.¹⁶ Av förteckningen över ägofigurerna att döma har lantmäterikartorna från avvittringen använts som underlag. Marken är mätt i kvadratrev och kvadratstänger, efter införandet av decimalsystemet 1855.¹⁷ Under en övergångsperiod räknades rev och stång om till de gamla måtten tunnland och kappland, eller tvärtom – ytan mättes i tunnland och kappland, som sedan räknades om till rev och stång. Måttenheterna rev och stång övergavs redan efter trettio år och från årsskiftet 1888/89 var metersystemet helt genomfört.

I sammandraget, se bilagan s. 11, har uppgifter från skattläggningarna 1863 och 1879 använts för att ge en bild av förhållandena i hela byn under denna period.

Laga skifte 1888-1892

Vid laga skiftet, som genomfördes i Gallejaur åren 1888-92, fick byn i stort sett den utformning den har idag. Den detaljrika kartan är daterad 1888 och kartbeskrivningen omfattar drygt 90 sidor.¹⁸ Brukningsenheterna blev nu utökade till tre stycken: lott A, som ägdes av Jonas Lövgren; B, som ägdes av Anders Vikberg och lott C, ägd av Nils Vikberg. Nils var den som, med statligt bidrag på 75 kronor, fick flytta söderut och bygga nytt till det som kom att kallas Nils Larsgården. Utöver byggnadsbidraget utgick även nyodlingsbidrag.

Ett omfattande nyodlingsarbete tog sin början på Nils Larsas. Förutom den mark som avsattes som tomtmark för den nya gården, bestod inägorna huvudsakligen av odlings- och röjningsmark samt skog, som också kunde utgöra betesland. Intill gårdstomten fanns två små åkertegar, nr 53 och 54, som uppenbarligen redan var uppodlade och betecknades som 'åker'. Detta tyder på att expansionen söderut redan hade påbörjats när kartan ritades.

Kartbilden visar på ett allt intensivare gårdsbruk (se bilaga s. 8 f.). Den odlade åkermarken är utökad och den yta som är markerad som ängsmark i bykärnan har i motsvarande mån minskat. 'Tomt' har nu kommit som ett begrepp för marken runt manbyggnaderna. Men även tomterna slogs och hässjades. Kartan har samma markering för röjningsland och odlingsmark men däremot i beskrivningen särskiljer man de olika markslagen. Nytt är också att hårdvalls- och sidvallsäng är egna kategorier. Inom byn finns endast hårdvallsäng. Sammanlagt 715 ägofigurer upptas i kartbeskrivningen.

¹⁶ Lantmäteriverket, Historiska kartor, 25-ARJ-150_4

¹⁷ Måttordboken, s. 59. En kvadratrev motsvarade 100 kvadratstänger eller 881,5 m².

¹⁸ Lantmäteriverket, Historiska kartor, 25-ARJ-15

I kartbeskrivningen finns också begreppet 'linda' som en egen kategori. På kartan har lindorna samma färgmarkering som åkrarna. Begreppet är ålderdomligt och kopplat till lindbruk, som redan på 1700-talet hade ersatts av regelbundet cirkulationsbruk i södra Sverige. I norra Sverige tycks lindbruk i någon form ha levt kvar, som tycks vara fallet här. Lindan var en gräsvall som emellanåt odlades upp, vanligen med havre eller potatis.¹⁹ På den aktuella kartan är det ett par stycken långsmala tegar utmed sjöstranden som betecknas som lindor, nr 1 och nr 200. Lindorna består av sandmylla och den intilliggande åkern består också av sandmylla i ena fallet och i andra fallet beskrivs den som grusig.

Kartan till laga skiftet blev det sista stora lantmäteriinsatsen i Gallejaur. Kartan användes långt in på 1900-talet som underlag vid hemmansklyvning och avsöndring.

¹⁹ Cserhalmi, N, Fårad mark, s. 134

GALLEJAUR 1900-1960

Utdikning och nyodling

Genom hushållningssällskapen, som bildades åren runt förra sekelskiftet och verkade ute i länen, spreds nyheter och nya idéer. Redskapen utvecklades och mekaniserades i allt högre grad. Landsbygdens befolkning ökade kraftigt under 1800-talet och det ställdes krav på utökade jordbruksmarker för att kunna föda alla. Nyodling var mottot för dagen och för Norrlands del innebar det att myrmarker och sjöbottnar skulle nyttjas genom utdikning och sjösänkning. Via hushållningssällskapen kunde bidrag för nyodling utbetalas. Våldiga dikningsföretag vidtog, med handgrävning av kilometerlånga diken runt myrmarker. Sjöar sänktes och gammal sjöbotten blev odlingsmark.²⁰

Gallejaursjöns västra ände sänktes i början av 1900-talet.²¹ Förutom att vinna ny mark vann man också odlingsmöjligheter på Gallejaur- och Rörmyrarna. Hitintills hade endast myrslåtter tagits från dessa, men nu kunde nyttjandet intensifieras genom utdikning och odling av vallhö. Även viss kornodling skedde på dessa marker. Nya vägar bröts för att nå odlingarna. Samtidigt kom nya maskiner till användning. Både konstgödselspridare och slåttermaskin införskaffades gemensamt av Anders Larsa och Lövgrens kring 1910.²² Med ökad odling av vall upphörde bärgningen av de mest avlägsna slåtterängarna.

Ytterligare brukningsenheter tillkom under 1900-talets första hälft. 1925 delades Anders Vikbergs skifte i fem delar på de fem barnen. Sonen Johan Anton Vikberg tog över stamhemmanet. I anslutning till klyvningen byggde dottern Margareta och hennes man Karl Karlsson ett boningshus och ladugård för 4-6 kor på gårdsskiftet närmast Anders Larsagården. 1942 byggde dottern Sofia och hennes man Hjalmar Forslund en liknande gård med två hus på sitt skifte nere vid sjön väster om bykärnan.

Nils Vikbergs skifte delades mellan hans tre söner Jonas, Hjalmar och Johan. Johan byggde en gård väster om bykärnan 1925 och brodern Jonas flyttade i mitten på 1930-talet den gamla bagarstugan närmare sjöstranden och byggde om den till bostadshus. Hjalmar bodde kvar på den gamla gården. Nils Larsaskiftet fortsatte dock att brukas som en enhet.²³

²⁰ Se exempelvis Runefelt, R (red), Svensk mosskultur

²¹ Westerlund, a.a. s.58

²² Gradin, E, a. a. s. 21

²³ Framgår bl.a. i Vattendomstolens handlingar inför dammbygget 1958-64, kopior i Norrbottens minne

1939 byggde Lennart Lövgren ett arbetarsmåbruk med statligt bidrag på mark som han köpt ut från faderns skifte av den del som låg inom Norsjö socken.²⁴ Han byggde bostadshus och ekonomibyggnad och nyttjade i övrigt befintliga byggnader på fastigheten.

Den sista gården kom till 1958, när familjen Eriksson lämnade den Lövgrenska gårdsplatsen inne i byn och fick sig tilldelad mark väster om bykärnan. Här uppfördes också ett bostadshus och en ladugård.²⁵

Genom dessa förändringar ökade brukningsenheternas antal till nio stycken. Den ökning av areal som skedde var framför allt avhängig sjösänkningen och utdikning av myrar; exempelvis Lillträsket, en s.k. utgrävningslägenhet, dikades ut och ägoskiftades i början på 1930-talet.²⁶ Inägomarken i bykärnan förändrades marginellt efter laga skiftet. Den största förändringen var förmodligen dragningen av landsväg 1952. Vägen delade åkertegarna och medförde stängning av marker som vid den här tiden mer och mer började användas som betesmarker. Getning av djuren sommartid hade upphört i början på 1940-talet. Nu släpptes korna fria på skogen eller fick beta på odlad mark i byn efter skörden.²⁷ Elstängsel infördes i byn på 1950-talet.²⁸

Samtidigt som brukningsenheterna i Gallejaur utökades pågick en omstrukturering av inlandets jordbruksnäring. Ända sedan slutet av 1800-talet hade skogsarbete varit en viktig stödnäring till småbruket, men i takt med att anläggningsarbeten och kuststädernas industrier drog till sig arbetskraften uppstod arbetskraftsbrist i skogsindustrin, som i sin tur möttes med ökad automatisering och mekanisering. Skogen förlorade sin roll som arbetsreserv för småbrukarna och deras söner, som i stället sökte sig dit där utkomst fanns. Lappmarkernas avfolkning var en snabb process som fick sin fullbordan under 1960-talet.²⁹

Näringskommittén

År 1943 inledde länets Näringskommitté en omfattande enkätundersökning bland länets alla jordbrukare.³⁰ Enligt missiv från landskansliet, som skickades ut hösten -43, undertecknat av landshövdingen, syftade undersökningen till att utreda hur jordbruket kunde ta hand om alla

²⁴ Redogörelsen för 1900-talets första hälft följer Westerlund, a.a. s. 44-46

²⁵ Gradin, E, a. a. s. 27

²⁶ Crister Lövgren, transkribering s. 10

²⁷ Enligt Näringskommitténs enkät gick boskapen på skogen 60-70 dagar och på odlad mark 20-30 dagar

²⁸ Gradin, E, a. a. s. 17

²⁹ Höglin, S, Kulturhistorisk utredning etc., s. 10. Se utförligt hos Bäcklund, D, I industrisamhällets utkant

³⁰ Norrbottens minne, Näringskommittén/Näringsnämnden, Arvidsjaur socken 1944, F2 Y:10

hemvändande beväringar när andra världskriget tog slut.³¹ Enkäten skulle besvaras i förväg av varje husbonde för sin brukningsenhet och lämnas i samband med besök av en utsänd inventeringsman som kom till Gallejaur hösten 1944.

Enkäten börjar med frågor om fastighetsförhållanden och taxeringsvärden, avstånd till närmaste centralort, allmänna kommunikationer, tillgång till el, vatten och avlopp. Areal odlad mark av olika slag redovisas, markens kvalitet och belägenhet i förhållande till gården, avkastning på ängsslåtter och skogsinnehav. Är gårdens avkastning av olika växtslag tillräcklig eller otillräcklig, för eget bruk och till avsalu? Antal och slag av djur under vintern 1943-44 och under normal vinter före kriget efterfrågas; vidare om produktionen från djuren var tillräcklig eller otillräcklig, för eget bruk eller till avsalu och eventuella svårigheter vid avsättningen. Fördelningen av kornas bete på odlad jord och slåttermark och på gemensamt skogsbete i antal dagar redovisas, liksom inköp av djurfoder och konstgödsel.

Därpå följer en noggrann genomgång av gårdsfolket, ålder, kön och tillgång på arbetskraft i familjen, om barn har flyttat, i så fall vart och om de är sysselsatta inom jordbruk eller "övrigt". Även hälsotillståndet efterfrågas. Arbetskraftens fördelning i dagar över året för den manliga arbetskraften, antalet lejda dagsverken med och utan häst redovisas. Hade man tillräckligt med redskap på gården? En sammanfattande bedömning av brukningsenheten görs i klasserna stödjordbruk, ofullständigt jordbruk eller familjejordbruk. Man frågar också om brukaren har intresse av att utveckla sitt jordbruk om bidrag ordnas. Åtgärder för att utveckla enheten inom rådande förhållanden räknas upp och prioriteras och här talade man om utdikning, nyodling av fastmark och myrmark, anläggande av odlingsvägar, broar och hägnader.

Alla gårdens byggnader beskrivs vad gäller tillstånd och behov av renovering, tillgång på el, vatten och avlopp samt uppvärmning. Slutligen rangordnas även här erforderliga åtgärder för att förbättra byggnadsbeståndet.

Många av frågorna besvarades ganska likartat av Gallejaurborna. Samtliga påpekade att avsaknaden av landsväg utgjorde ett hinder för utvecklingen. En enda produkt utgjorde avsaluprodukt, nämligen skinn och päls. Endast en gård i byn hade tillgång till rinnande vatten. El hade ännu inte dragits till byn.³² Samtliga arbetsföra män arbetade i skogen, både i den egna och i andras, men påpekade också att arbetstillfällena i skogen hade minskat under senare år. Alla brukningsenheter utom en klassificerades som 'ofullständigt jordbruk' och alla utom en önskade utveckla sitt jordbruk till större om bidrag ordnades. Den avvikande klassificeringen hörde till Lennart Lövgrens gård som klassades som 'starkt stödjordbruk'. Denna gård var byns enda arbetarsmåbruk i egentlig mening. Den som inte önskade utveckla

³¹ Handling hos Crister Lövgren

³² Elektricitet installerades 1947 (Gradin, s. 12). Vatten och avlopp installerades i Anders Larsagården och Karlssons i samband med Vattenfalls flyttning av Forslunds gård (Gradin, s. 27). Lennart Lövgren hade åtminstone rinnande vatten installerat, enligt näringsutredningen.

sitt jordbruk om bidrag ordnades var J.A. Vikberg på Anders Larsas. Han ville i stället genom rationalisering stärka och få större bärkraft i sitt jordbruk, men med bibehållen storlek.

För en sammanställning av ett urval av svaren se bilagan, s. 12. Det är naturligtvis svårt att bedöma relevansen i svaren. Man svarade i egen sak, med egna bevekelsegrunder. Svaren lämnades också under pågående krig, då olika typer av varubrist rådde och många av framför allt de yngre männen var inkallade. Crister Lövgren berättade om sin pappa som var inkallad i tre år då han just hade startat sitt småbruk. En vinter frös ladugården sönder och där hemma gick hans hustru ensam med minderårigt barn.³³

Icke desto mindre ger enkätsvaren en god bild av jordbruket i byn. Det enda sädesslag som redovisas är korn, medan råg och havre ingår i en kategori 'övrigt', som i Gallejaur fall saknar uppgifter eller har strukits över. En rimlig slutsats är att korn alltså var den gröda som var betydelsefull. Någon har också angett inköp av 800 kg havre eller blandsäd under ett normalår.³⁴ Även potatisskörden redovisas liksom inköp av konstgödsel.

Produktionen av både jordbruket och boskapsskötseln är helt inriktat på det egna hushållets behov. Som tidigare berörts är päls- och skinnproduktionen den enda som säljs. Här ingår förmodligen såväl jaktat skinn som tamdjurens skinn och renfällar.

Hushållet

Under 1800-talet var hushållens storlek begränsad. Gårdarna bar inga stora familjer. Familjen Sven Persson hade inga barn, men tog två unga släktingar som drängar och arvtagare, Anders och Nils Larsson Vikberg. De båda bröderna är folkbokförda i Gallejaur i slutet av 1870-talet som drängar.³⁵ Familjen Jonsson Löf hade en son och en dotter. I nästa generation började barnkullarna växa. Dottern till Jonas Löf, Sara Magdalena, gifte sig med Anders Vikberg och fick fem barn. Sonen Jonas ärvde hemmanet efter föräldrarna och ändrade sitt namn till Lövgren. Hans son, J.V. Lövgren fick nio barn och hans dotter Eva, gift Eriksson, fick sex barn. Nils Vikberg och hans hustru fick tre söner. En av sönerna, Jonas, fick i sin tur åtta barn.

I genomgångna handlingar i Anders Larsagården finns uppgifter som tyder på att man tog in tjänstefolk i hushållet, både pigor och drängar men också daglönare, åtminstone så länge de egna barnen var små och inte kunde göra fullgoda dagsverken.³⁶ I Näringskommitténs enkät finns uppgifter om lejda dagsverken, men vid den här tiden, 1940-talet, kan vi utgå ifrån att daglönare i regel inte var inneboende.

³³ Crister Lövgren, transkribering s. 2:11

³⁴ Under krigsåren torde havre ha hört till de varor som var ransonerade

³⁵ Westerlund, E, a.a. s. 44

³⁶ Stiftelsen Systrarna Karlsson, Gallejaur, osorterat arkiv i Anders Larsagården

Effektivare jordbruk

Laga skiftet gav förutsättningar för utvidgning och nyodling åren kring sekelskiftet 1900. En helt ny brukningsenhet, Nils Vikbergs skifte på lott C, tillkom i Gallejaur med krav på nyodling. Genom att odlingslotterna sammanfördes till större enheter kunde jordbruket effektiviseras och metoder utvecklas. Modernisering och effektivisering innebar givetvis en produktionsökning, men jordbruket var fortfarande inriktat mot självhushållets princip.

Penninghushållets princip fick sitt uttryck i skogsavverkning och timmerförsäljning samt även aktiehandel och kreditgivning. I en anteckningsbok från 1884, efter Anders Vikberg, finns noterat i debet och kredit timmerförsäljning till Skellefteå Aktie Bolag och motsvarande uttag av varor till gården, se bilaga, s. 13.³⁷ I bouppteckningar efter såväl Per Svensson som Sven och Sara Persson finns utstående fordringar upptagna och Sven Persson lämnade även en aktiepost.³⁸

Per Svensson hade uppfört en långloge på sin gård och i början på 1890-talet uppfördes en fyrkantsloge på Nils Larsas och en rundloge med storhässja på Anders Larsagården.³⁹ Rundlogen var en innovation som spreds snabbt i slutet av 1800-talet. Den innebar en arbetsbesparing genom att hästen gick runt i cirkel och inte behövde vändas och selas om efter varje vandring.

Placeringen av dessa nya logar återspeglar odlingsmarkens utvidgning. Den gamla långlogen låg på den äldsta gårdsplatsen, i anslutning till den då befintliga åkermarken. De nya logarna placerades båda centralt, men nu i förhållande till de nya åkrar som tagits upp närmare sjön och på Nils Larsas. Ernst Westerlund skriver också att "... åkrarna alltid låg i närheten av logen ..."⁴⁰

Odling och grödor

Erik Bylund resonerar i "Koloniseringen av Piteå lappmark" kring vad man odlade på nybyggen ovan lappmarksgränsen. Korn var det dominerande sädesslaget. Odling av höstråg och havre förekom men i liten skala. Ännu i 1800-talets början var odlingen av potatis blygsam men växte under århundradets lopp. I slutet av seklet hade potatisodlingen i stort sett slagit ut odlingen av rovor och kålrötter. Bylund nämner att till Arvidsjaur och bl.a. Järvtträsk återvände soldater från Tyskland från 1810 och framåt och slog sig ner som nybyggare. På dessa nybyggen odlades potatis, något som mycket väl kan ha främjat

³⁷ Stiftelsens Systrarna Karlsson, Gallejaur, osorterat arkiv i Anders Larsagården

³⁸ Avskrift och kopior av bouppteckningar förmedlade av Crister Lövgren. Westerlund anger att Sven Perssons bouppteckning visade att hemmanet utgjorde endast 1/7 av det efterlämnade boet (s. 103)

³⁹ Erik Eriksson berättar att rundlogen timrades av en man som kallades Stor-Jonk. Stor-Jonk tyckte att timringslönen han fick var så god att han kunde uppföra storhässjan utan kostnad (transkribering s. 27)

⁴⁰ Westerlund, E, a .a. s 62

spridningen av potatisodling i trakten.⁴¹ Enligt syneinstrumentet från 1817 för nybygget Gallejaur (se ovan s. 3) upptogs ca 2/3 av den uppodlade arealen av potatisodlingar.

Kornet gav generellt ett skördeutfall på 2-3 gånger utsädet i lappmarken.⁴² Enligt skattningsdokumentet 1863-68 hade hemmanet ett kronotonde som betalades med korn, ett belägg för att korn odlades under 1800-talets första hälft i Gallejaur (se ovan s. 5). Enligt Erik Eriksson har man alltid haft tillräckligt med korn i Gallejaur. Ingen har behövt svälta. Man har berättat för honom att under "storsvagåren" på 1860-talet hade Gallejaurborna förberett sig för en svår vinter och tagit rätt på tallens innerbark för att ha som mjölnutdrygning, men den kom aldrig till användning.⁴³ I den tidigare nämnda Contra Boken från 1884, bilagan, s. 13, som återfunnits i Anders Larsagården, finns notering om inköp av både kornsikt och rågsikt. Här rör det sig alltså om inköp av mjöl, inte utsäde, och det bör rimligen tyda på att skörden inte hade räckt detta år. Rågen gav generellt ett mindre skördeutfall än korn de år rågen alls gick i ax. Potatis gav störst utfall, 6-7 gånger utsädet.⁴⁴

Ernst Westerlund beskriver i detalj hur bondens år förlöpte kring förra sekelskiftet. Han talar om provsådd av kornet inomhus under vintern för att utröna grobarheten. Potatis förgröddes på en hylla i bagarstugan eller inne i köket, en metod som "... praktiseras ännu", d.v.s. på 1950-talet.⁴⁵ Något motsvarande för råg eller havre nämns inte.

Minst en teg skulle sås med råg, enligt Westerlunds sagesmän.⁴⁶ Enligt Erik Eriksson var korn det absolut dominerande sädesslaget: "... det var satt korn överallt där du gick".⁴⁷ Råg och havre såddes bara ibland.⁴⁸ Något belägg för växelbruk eller trädesodling finns inte. Samma teg gödslades år efter år, plöjdes och såddes.⁴⁹ Erik Eriksson säger att marken var nästan lite för grov men den bearbetades och gödslades så att den gav bra korn.⁵⁰ Både Erik Eriksson och Crister Lövgren säger att man flyttade på potatisåkern. När man märkte att den hade

⁴¹ Bylund, E, a. a., s. 356 f.

⁴² Bylund, E, a.a. s. 358

⁴³ Erik Eriksson, transkribering s. 23: "... jag har hört att dom körde över Järvtträsksjön med häst åt midsommar... då skall man förstå att då är det inte riktigt bra väder."

⁴⁴ Bylund, E, a.a. s 358 ff.

⁴⁵ Westerlund, E, a.a. s. 58

⁴⁶ Westerlund, a.a. s. 59

⁴⁷ Erik Eriksson, transkribering s. 10

⁴⁸ Erik Eriksson, transkribering s. 17 f.

⁴⁹ Westerlund, a.a. s. 58

⁵⁰ Erik Eriksson, intervju 20110831

lakats ur efter ett antal år, flyttade man potatisodlingen till en annan del av kornåkern och korn såddes på den teg som varit potatisåker.⁵¹ De smala ytor som inte besåddes slog man med lie till vinterfoder, "alla strån skulle tas igen".⁵² Efter andra världskriget övergick man successivt till vallodling på de gamla kornåkrarna.⁵³ I början av 1970-talet upphörde man definitivt med kornodling i Gallejaur.⁵⁴

Enligt Erik Eriksson användes "framkastekornet" till utsäde i äldre tid. "Framkastekornet" är det tyngsta kornet som hamnade längst fram vid rensningen efter tröskningen.⁵⁵ En eller ett par tunnor korn sparades varje år för att tjäna som utsäde. Hur man fick tag på det allra första utsädet är omöjligt att säga, men en kvalificerad gissning är att man fick med sig utsäde från sin ursprungsgård eller man lånade av en granne och betalade tillbaka, med ränta, när man själv fått en skörd. Man kunde naturligtvis också köpa sitt första utsäde, men det krävde pengar, något som en nybyggare i lappmarken inte hade gott om.

Lin har såtts men i begränsad utsträckning.⁵⁶ Erik Eriksson berättar att hans mor Eva sådde och beredde lin en gång. Det blev inte fler gånger eftersom det krävde så mycket arbete.⁵⁷ Men kvinnorna i Gallejaur var duktiga på vävning.⁵⁸ Hos Lövgrens odlade man även vete ett år, men det blev ingen fortsättning på det. Havre köptes för det mesta och odlades ibland. Råg odlades mer än havre, men det blev inte varje år.⁵⁹

Potatisen sattes i jorden senare än kornet, när marken var ordentligt uppvärmd. Potatis har gett rika skördar i Gallejaur. Däremot har kålväxter inte gått så bra.⁶⁰

Enligt traditionen var det kvinnorna som skulle sköta sådden i Gallejaur. Erika Vikberg, dotter till Anders Vikberg, ska ha sått åt flera bybor. När en radsåningsmaskin skaffades till byn upphörde i princip det manuella såningsarbetet.⁶¹

⁵¹ Erik Eriksson, transkribering s. 13. Crister Lövgren, transkribering s. 5

⁵² Erik Eriksson, intervju 20110831

⁵³ Erik Eriksson, transkribering s. 11. Crister Lövgren, transkribering s. 2

⁵⁴ Gradin, E, a.a. s. 16

⁵⁵ Fältanteckning, Erik Eriksson, muntlig uppgift 2011-00-00

⁵⁶ Westerlund, a.a., s. 59

⁵⁷ Erik Eriksson, transkribering s. 18

⁵⁸ Westerlund, a.a. s. 78

⁵⁹ Erik Eriksson, intervju 20110831; transkribering s. 18

⁶⁰ Westerlund, a.a. s. 59. Erik Eriksson, transkribering s. 13. Jfr Öberg, E och Öster, B, Trädgårdar i Gallejaur, s. 14, där ett foto med bildtext från 1939 och ett tidningsklipp från 1940-talet refereras angående köksväxtodling

För att skilja de olika åkertegarna åt gav man dem egennamn, efter ett eller annat utmärkande drag. Crister Lövgren minns en del av dem som låg på hans pappas skifte. Skifteskartans nr 38, 39 och 40 kallades Sandtegen; nr 30 och 31 kallades Stallstycket eftersom det låg vid gamla stallet; nr 24 som på kartan är en hårdvall men uppenbarligen blev uppodlad senare, kallades för Storlägda. Tegarna 205, 216 och 219 kallades Spadarlandet och åkern nedanför den gamla långlogen, nr 10 och 11, kallades Lostycket.⁶² Åkern intill ladugården, nr 32 och 34, kallades Fusstycket.⁶³ Även på Anders Larsas ägor fanns ett Lostycke, nämligen åkern där rundlogen ligger.⁶⁴

Brukningmetoder

I Gallejaur bedrevs jordbruket helt och hållet med häst- och handkraft under 1800-talet och kring förra sekelskiftet. Åkermarken spadades för hand och plöjdes med årder eller plog. Den gödsel som fanns att tillgå var den som det egna hushållet och de egna djuren gav. Man tog tillvara inta bara stall- och ladugårdsgödsel utan också hemlighusens avfallsproduktion. I äldre tid användes även urin både från människor och från djur i jordbruket. Under Johan Löfs gamla ladugård, riven 1975, stod en urinbrunn på ca 10 kubikmeter. Den tömdes via en ränna ner i ett kar, som stod på en släde. När karet var fullt drogs det ut på åkern och tömdes med en stor "skwipkopp" av tallvril med långt skaft. Vid grävning för en trädplantering ca 1940 påträffades en nedgrävd tunna intill Löfs bostadhus som endast de äldre kände till. Det var en "megtunna" att samla urin i. En träränna från brons översta del ledde ner i tunnan. Även denna urin användes som gödsel. Uringödsel användes, utspädd med vatten, främst i potatislanden och det var viktigt att denna utgödsling skedde vid regnig och fuktig väderlek. Var det soligt och varmt dog odlingen.⁶⁵

Naturgödseln användes i första hand på de näraliggande, gamla odlingarna i byn, medan konstgödsel användes på de nya myrodlingarna.⁶⁶ För spridningen av konstgödsel kunde man använda gödselspridare, medan naturgödseln karrades och spadades ut för hand. Gödseln skulle spridas så fort bara snön försvann.⁶⁷

⁶¹ Westerlund, a.a. s. 58

⁶² Crister Lövgren, transkribering s.3 f.f. Storlägda lades igen efter några år till gräsvall

⁶³ Crister Lövgren, transkribering, s. 15

⁶⁴ Crister Lövgren, transkribering, s. 2:4

⁶⁵ DAUM, studiecirkel i Gallejaur-Järvträsk, s. 6. I studiematerialet sägs också att ingen salpetersjudning förekommit i Gallejaur. Hos Gradin, E, s. 18, finns en obekräftad uppgift om detta.

⁶⁶ Erik Eriksson, transkribering s. 15

⁶⁷ Eri Eriksson, transkribering s. 7

Kornet skars med skära och torkades på skylar fram till förra sekelskiftet. Gallejaurborna använde ovanligt långa skylstänger som skulle rymma 20 kärvar. Tröskningen skedde till en början med slaga, men sedan långlogen byggts, med hästdragen träbult.⁶⁸ Kornskörd och tröskning verkar ha varit utpräglade mansarbeten, vare sig det har skett manuellt eller med maskiner. Bärningen av vinterfoder till djuren på utägorna krävde en stor arbetsinsats, då alla, såväl kvinnor som män och barn, fick hjälpa till.⁶⁹ Skörden av hårdvallsängarna inne i byn var förmodligen ett jämförelsevis lätt arbete, där höet rent av kunde bäras in direkt i foderladan vid tjänlig väderlek.⁷⁰

Både gödselspridare och slåttermaskin hade skaffats till byn kring 1910,⁷¹ d.v.s. samtidigt som de nya markerna efter sjösänkningen började tas i bruk. Andra nyheter som infördes ungefär samtidigt var att man började använda lie med "blekt" i stället för skära vid skörden av korn och ett handdragat stifttröskverk införskaffades.⁷² En självrensande tröska köptes in till byn gemensamt i början av 1930-talet.⁷³ Därefter köptes nya tröskor efterhand av enskilda brukare.⁷⁴

Det stora språnget in i moderniteten togs när bröderna Eriksson köpte en traktor år 1956.⁷⁵ Den användes på alla byns gårdar och även i grannbyarna. Man lejde Arvid eller Erik Eriksson att köra traktorn i alla moment som krävde draghjälp, vare sig det gällde plöjning, harvning, skörd och slåtter eller plogning.⁷⁶ Samtidigt med traktorn köpte Erikssons en begagnad självavläggare.⁷⁷ Självavläggaren både skar och la det skurna i en rad efter traktorn, som sedan kunde bärgas om det var hö, eller bindas i kärvar, när det gällde spannmål.⁷⁸ Crister Lövgren berättar: "Så att när vi skulle ha slåtter då kom Erik och slog ut.

⁶⁸ Westerlund, E, s. 61. Erik Eriksson beskriver hur en skyle ska sättas upp, transkribering s. 19 f. I Norrbottens museums glasplåtsamling från Gallejaur visar bild 2003_222_040 kornskylar intill Lövgrens.

⁶⁹ Crister Lövgren, transkribering, s. 11

⁷⁰ Westerlund, E, a.a. s. 58 ff.

⁷¹ Westerlund, E, a.a. s. 58

⁷² Hvarfner, H och Kvarning, L-Å, a.a. s. 108

⁷³ Hvarfner, H och Kvarning, L-Å, s. 109

⁷⁴ Crister Lövgren, transkribering s. 2 f

⁷⁵ Erik Eriksson, transkribering s. 9. Se även Gradin, E, a.a. s. 27. Redan 1951 – alltså innan landsvägen var färdig - köptes den första bilen till byn.

⁷⁶ Crister Lövgren, transkribering s. 13; Erik Eriksson, transkribering s. 9 f

⁷⁷ Erik Eriksson, transkribering s. 19

⁷⁸ Eskeröd, A, Jordbruk under femtusen år, s. 169 f.f.

Och när det skulle köras in höet så kom oftast Arvid och körde in.”⁷⁹ Men Erikssons hade kvar hästen. Den kunde man också leja och då var det den äldste brodern, Evert, som körde.⁸⁰ Den siste hästen lämnade Gallejaur 1989.⁸¹

Kornet skulle vara skuret före Lovisadagen den 25 augusti. Sedan var det risk för frost. Var det bara skuret gjorde det inget om det frös. När kornet hade skurits skulle det bindas i kärvar och skylas på skylstång eller sättas upp på kornhässa för att torka. Så fort det var torrt skulle det tas in i ladan för att inte riskera att bli blött igen.

Innan mekaniseringen var tröskningen ett utdraget arbete hela hösten. ”Det vart tröskning så gott som varje lördag hela vintern”, enligt Erik Eriksson och han berättar att han har kört tröskbult med häst både i den gamla långlogen, som låg på morfaderns marker och i rundlogen. Sedan övergick de till handdraget stifttröskverk, till dess att byns gemensamma självrensande tröskverk inköptes (se ovan).⁸² Självrensaren drevs av en lokomobil, tillverkad i Mensträsk, som med stor svårighet hade transporterats den dåliga vägen från Dragnäs till Gallejaur.⁸³

⁷⁹ Crister Lövgren, transkribering s. 13

⁸⁰ Crister Lövgren, transkribering s. 12

⁸¹ Gradin, E, a.a. s. 17

⁸² Erik Eriksson, transkribering s. 11 f.

⁸³ Westerlund, E, a. a. s. 63

Sammanfattning

Gallejaur's relativt korta historia ger en god och nästan idealtypisk bild av utvecklingen och förändringarna i lappmarkernas jordbruksbyar under 150 år: ett enstaka nybygge som expanderar till en mindre by genom avvitrering och laga skifte och därefter utvidgas genom hemmansklyvning och arvsskiften. Utökad jordbruksmark får man genom sjösänkning och utdikning, både av fastmark och av myrmark. Mer mark var en nödvändighet för att klara ett ökat befolkningstryck. Under hela förloppet utgör skogen en viktig resurs. Men redan före andra världskriget vänder trenden och jord- och skogsbruket går tillbaka. Först läggs spannmålsodlingen ner och männen får söka utkomst på annat håll. Till slut försvinner också djurhållningen, som upprätthållits av hemmavarande kvinnor och äldre män. I en övergångsperiod är Vattenfall en viktig arbetsgivare. Hela förloppet är styrt av samhällets förändringar i stort och den statliga jordbrukspolitiken i synnerhet.

Att idag fastställa exakt vad som odlats och var inom bykärnan har visat sig omöjligt, åtminstone med etnologiska metoder. Vad som framkommit är en tämligen ensartad spannmåls- och potatisodling för eget bruk. Korn har varit det dominerande spannmålet, råg har odlats i mindre omfattning och havre mer sällan. Odlingen av korn är också den spannmålsodling som har drivits längst fram i tiden. Från slutet av 1800-talet har åkermarken utökats och den nya marken har framför allt använts till grönfoderodling. Detta har i sin tur medfört att åtminstone de mer avlägsna utslåttermarkerna har övergetts. Frånsett de begränsade trädgårdsodlingar som anlades under 1900-talets första hälft, så har övrig tillgänglig mark i byn nyttjats för fodertäkt och som betesmark. Från och med 1940-talet har jordbruket successivt minskat och, vad gäller sädesodlingen slutligen helt upphört. Bygget av Gallejaur kraftstation och omvandlingen av sjön till kraftverksdamm med upp till 14 meter högre strandlinje kom att bli den slutliga symboliska spiken i kistan för byns jordbruk.

Vid en yttlig betraktelse uppvisar Gallejaur ett ålderdomligt utseende men byns historia avspeglas i lager på lager. Det senaste lagret utgörs av fritidsbebyggelsen på Nils Larsas gamla marker. Fritidens kultur är en betydelsefull faktor i inlandets fortsatta utveckling.

Ur etnologisk synpunkt är det också mycket intressant att konstatera att byborna, trots sin geografiska isolering, alltid tycks ha upprätthållit kontakt med omgivningen, med riktning både mot näraliggande byar, den mer avlägsna kusten och mot inlandet genom samverkan med samer, marknadsresor o.d. Inte minst redskapsbeståndet visar på en öppenhet mot nyheter och ett snabbt anammande av nya metoder. Med dagens modeord kan man tala om en entreprenörsanda, belagd redan på Sven Perssons och Johan Löfs tid och som lever kvar än idag.

Källor och litteratur

Otryckta källor

Arkiv Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå, DAUM

Lantmäteriverket, Historiska kartor

Norrbottens minne, Luleå

Riksarkivet, lantmäteristyrelsens arkiv

Stiftelsens Systrarna Karlsson, Gallejaur

Intervjuer Erik Eriksson, Gallejaur, f. 1921 d. 2012

Crister Lövgren, Gallejaur, f. 1953

Tryckta källor och litteratur

Bäcklund, Dan, I industrisamhällets utkant. Småbrukets omvandling i Lappmarken 1870-1970. Diss. Umeå universitet, 1988

Bylund, Erik, Koloniseringen av Pite lappmark t.o.m. år 1867. Diss. Uppsala universitet 1956

Cserhalmi, Niklas, Fårad mark. Handbok för tolkning av historiska kartor och landskap. Stockholm, 1998

Eskeröd, Albert, Jordbruk under femtusen år. Redskapen och maskinerna. Stockholm, 1973

Gradin, Eva, Gallejaur. Etnologisk dokumentation av byn Gallejaur. Rapport (rev.) 2003. Länsstyrelsen i Norrbottens län 223-7499-00

Hvarfner, Harald och Kvarning, Lars-Åke, Gallejaur: statisk kultur i teori och praktik. (i) Westerlund, Gallejaur – en lappmarksby. Luleå 1959

Höglén, Stefan, Kulturhistorisk utredning av lappmarksbyn Gallejaur, Arvidsjaurs kommun, Norrbottens län. 2002

Måttordboken. Sam Owen Jansson och Dan Waldetoft. 2:a uppl., Stockholm 1995

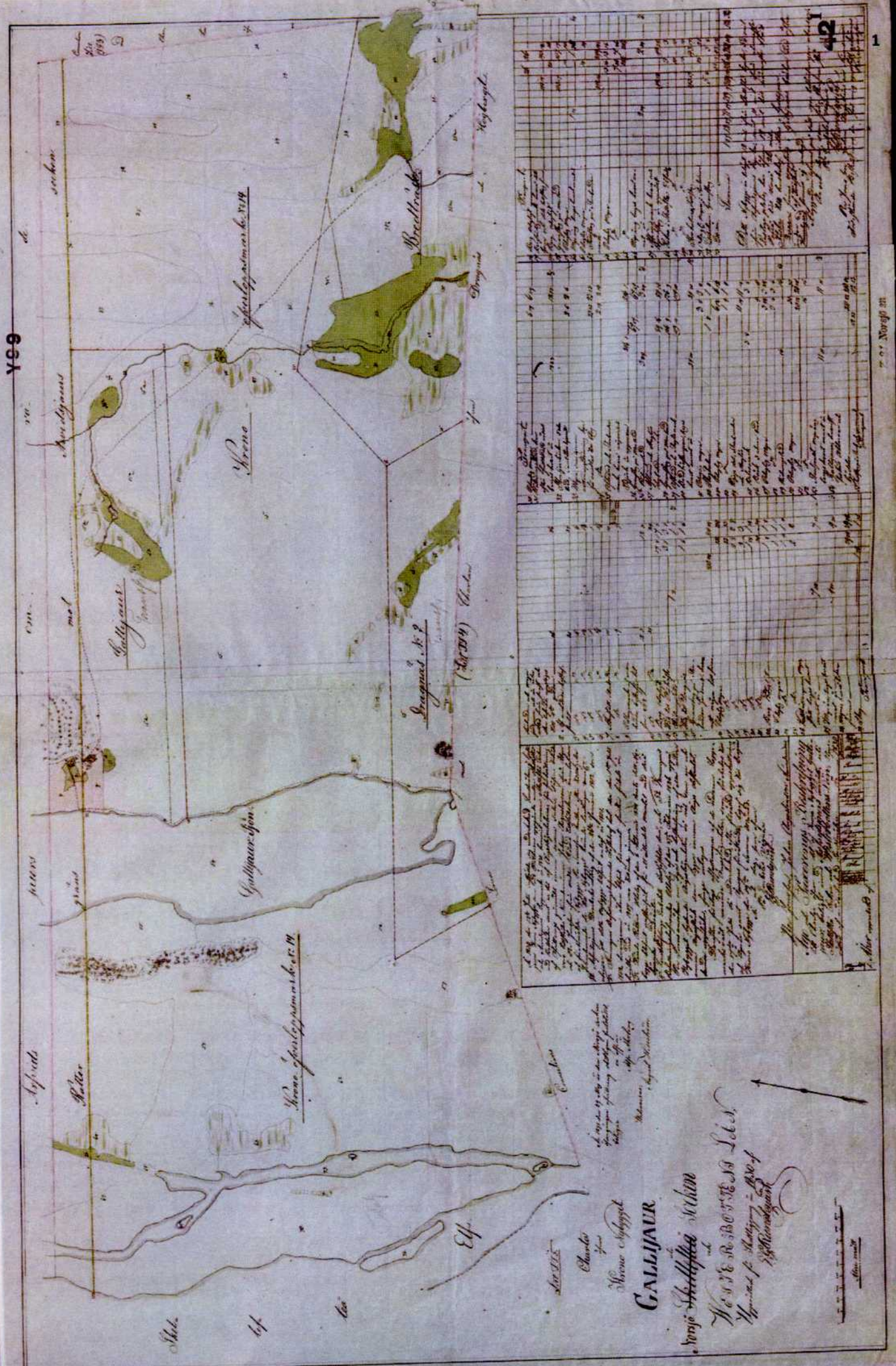
Runefelt, Leif (red.), Svensk mosskultur. Odling, torvanvändning och landskapets förändring 1750-2000. Stockholm (2008) 2010

Westerlund, Ernst, Gallejaur - en lappmarksby. Luleå 1959 (särtryck)

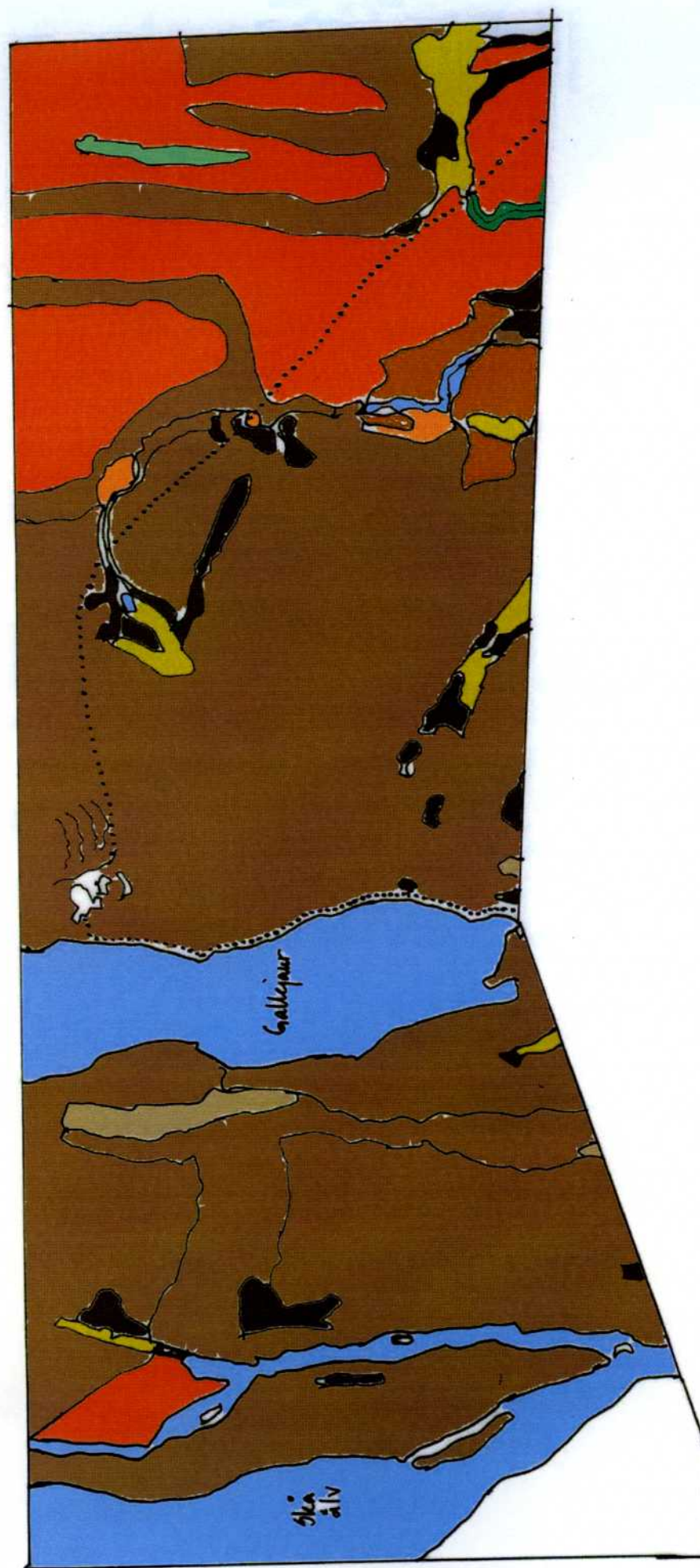
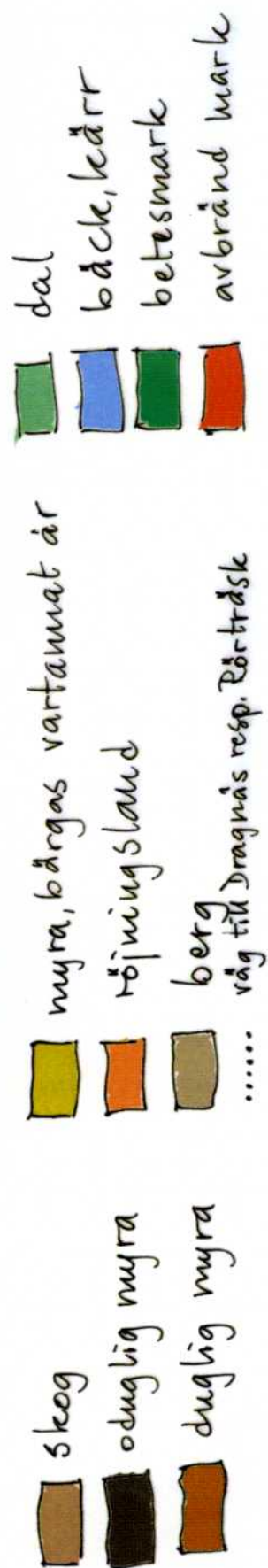
Öberg, Elisabeth och Öster, Birgitta, Trädgårdar i Gallejaur. Restaurerings- och skötselplan. Rapport 2010

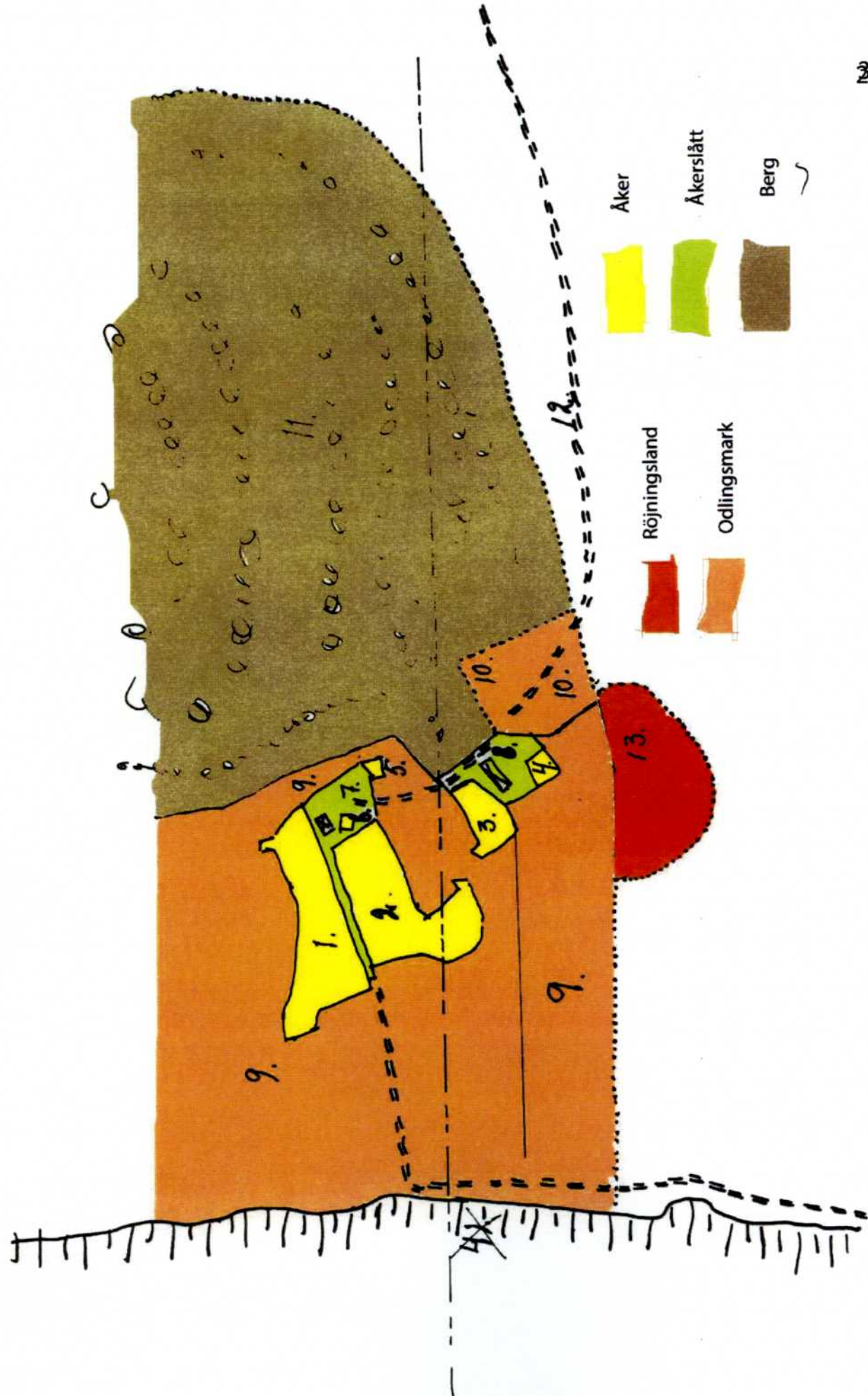
Bilaga

Innehåll	sida
Kartor:	
1830 års skattnöjningskarta	1
1830 års skattnöjningskarta, kalkerad	2
1830 års skattnöjningskarta, beskuren, kalkerad	3
Beskrivning till 1830 års karta	4
1868 års karta, Gallejaur och Järvträsk	6
1868 års karta, Gallejaur bykärna	7
Beskrivning till 1868 års karta	8
1888 års karta, Gallejaur bykärna	9
1888 års karta, Gallejaur bykärna, kalkerad	10
Sammandrag över markslag	11
Näringskommitténs enkät i urval	12
Contra Bok 1884, avskrift	13
Declaration 1937, avskrift	14

[illegible]

Novato en

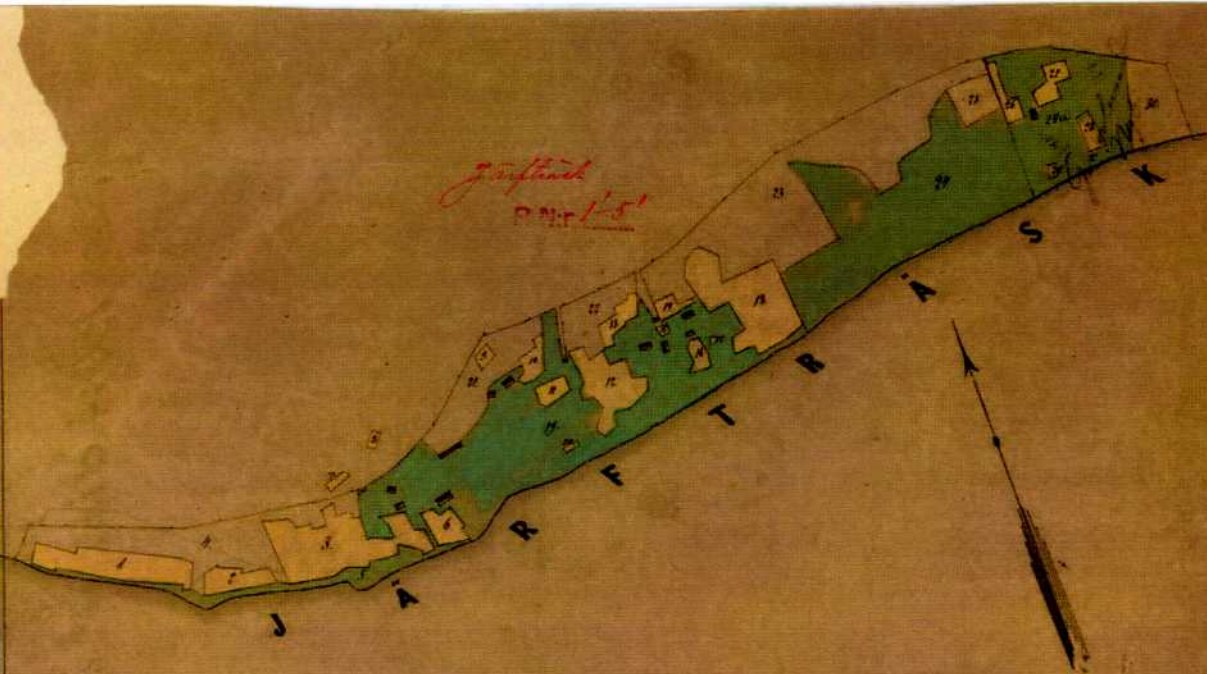
- 1 Åker, upparbetad av stenbunden och mager jordmån och är icke alltid från frost och sken befriad, upptages till 4de graden
- 2 Af enahanda beskaffenhet
- 3 dito
- 4 dito
- 5 dito
- 6 dito
- 7 Åkerslått, stenbunden
- 8 dito
- 9 Odlingsmark, av enahanda beskaffenhet som nr 2
- 10 dito
- 11 Berg, odugligt
- 12 Väg till Rörträsk
- 13 Röjningsland
- 14 Väg till Dragnäs
- 15 Granskog på stenbunden jordmark(?) var nytt någon till finnes(?)
- 16 – 21 Oduglig myra
- 22 Berg, odugligt
- 23 – 25 Oduglig myra
- 26 Källmyran, myrslått bärgas vartannat år
- 27 Myräng(?), bärgas vartannat år
- 28 Myra, varå bete finnes
- 29 Skog
- 30 Oduglig myra
- 31 Röjningsland, kan efter fullbordad rössel(?) bärgas vart år
- 32 Stentjärnbäcken, 5 alnar bred, samt Stentjärret
- 33 – 34 Myra, som genom vattenuppdämning kan förvandlas till äng
- 35 Avbränd och stenbunden mark, varå någon småbjörk är uppvuxen
- 36 Granskog på morland
- 36a Röjningsland
- 37 Avbränd och skoglös stenbunden mark

38	Granskog på morland
39	Avbränd och skoglös mark
40	Bredträskmyran, bärgas vartannat år
41	Oduglig myra
42	Skogholme
42a – 43	Oduglig myra
44	Djup dal, stembunden och skoglös
45	Betesmark
46	Bäck 3 alnar bred
47 – 48	Oduglig myra
49	Röjningsland
50 – 52	Oduglig myra
53	Stentjerret, myräng bärgas vart annat år
54	Gallijaur, vareft(?) fiskas abborrar och gäddor
55	Tallskog på stenb: och ojämn mark
56	Berg odugligt
57	Bergländig mark, varå dels gran och dels tallskog finnes
58	Granskog på morland
59	Oduglig myra
60	Myräng bärgas vart annat år
61	Oduglig myra
62	Tallskog på stembunden mark
63 – 65	Oduglig myra
66	Myräng bärgas vart annat år
67	Avbränd mark varå små björskog är uppväxt
68 – 69a	Holme i Skellefteå elfdal
70	Storholmen, tallskog
71	Oduglig myra å Storholmen
72	Lillholmen, granskog
73	Lillån

Sammandrag:

Gammal åker	1,27
Skog som kan odlas till åker och lindor	12,27
Äng och röjningsland	71,17
Mulbete	249,9
Stenbunden för odling oduglig mark	2 019,12
Impediment	$456 \frac{142}{9}$
Summa	$2\,811,10 \frac{2}{4}$

Dist. A.3 del 3

KARTA

av F. delat

öfver
DATA
en del af

ARFVIDSJAURS

Socken

Att denna karta utarbetad
hvar kraft befignen, till
hans karta i 2. juni 1885.
Ex officio
J. M. S.
Norrbottnens Län
Höfverstad vid A. Hvitträng
Ar 1868 af
V. M. S.
F. Kartadelen

- Åker
- Ång
- Ödningemark
- Ödningemark
- Vatten

GALLIJAU

Norrbottnens Län

Dist. A.3 del 3

Dist. A. 3 del 3

GALLIJAU

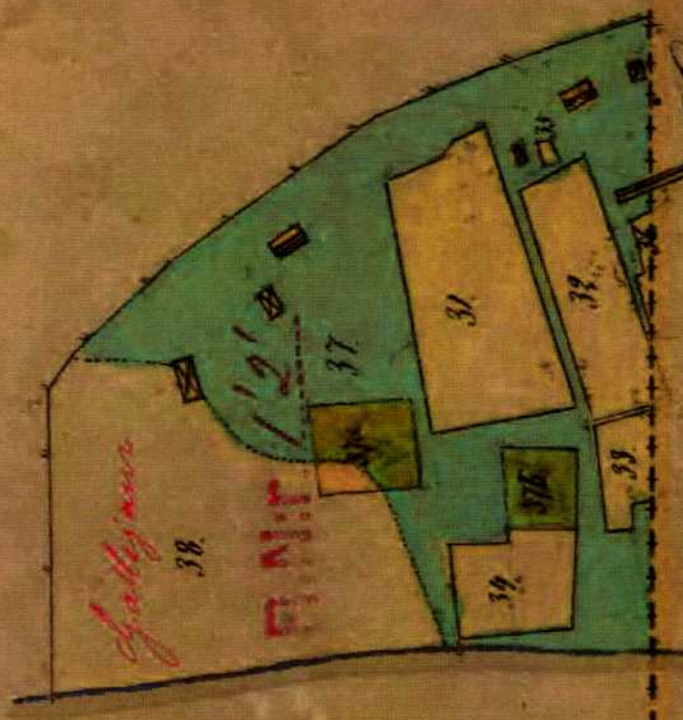
Åker

Äng

Odlingssmark

Skogssmark

Valten

Westerbottens Län

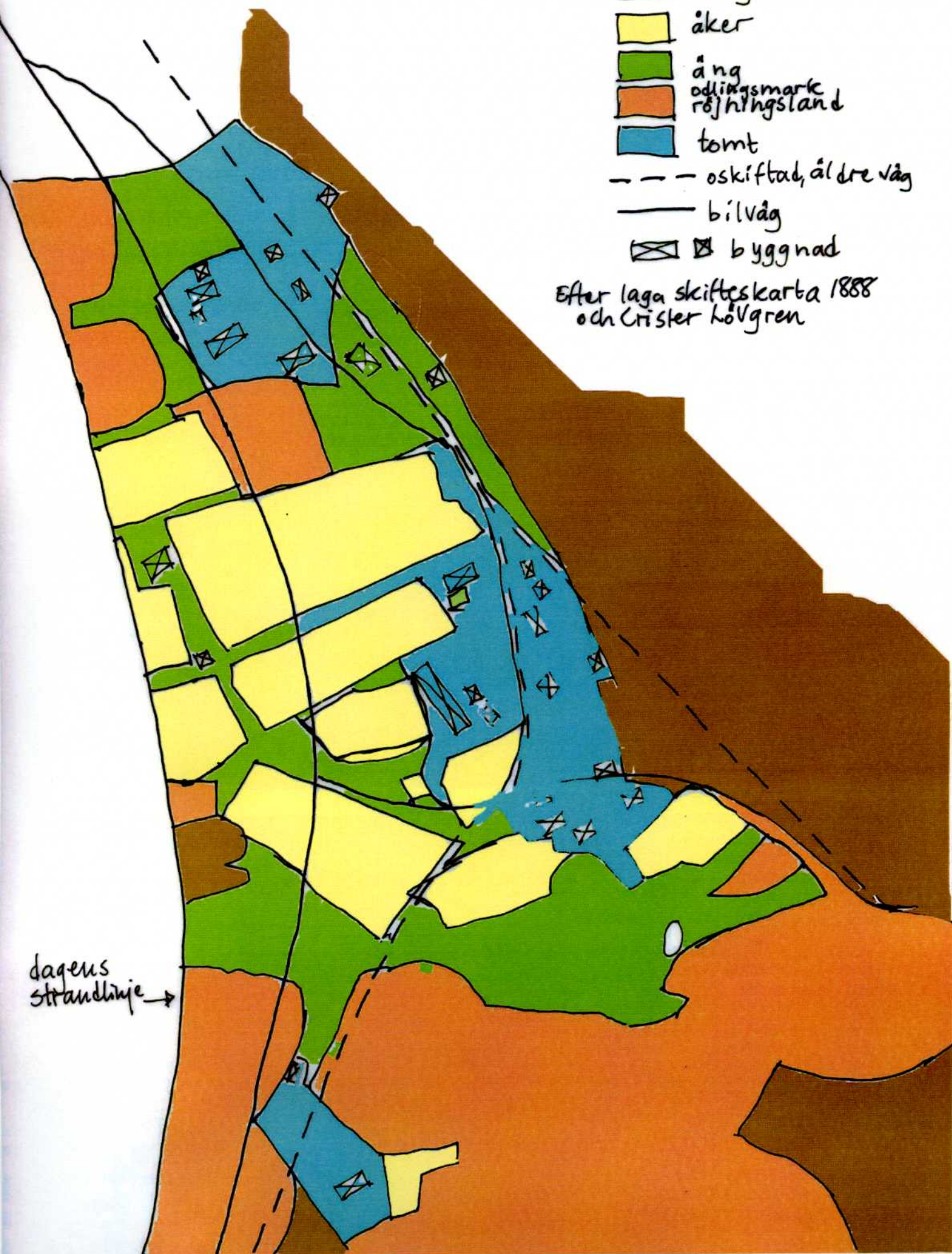
31	åker
32	åker
33	åker
34	åker
35	åker
36	åker
37	äng
37a	åker
37b	åker
38	odlingsmark

- skog
- åker
- ång
- odlingsmark
röjningsland
- tomt
- oskiftad, äldre väg
- bilväg
- byggnad

Efter laga skifteskarta 1888
och Crister hövgren

dagens
strandlinje →

Sammandrag över markslag inför laga skiftet 1888

Åker och lindor	3 har	28 ar	50 m ²
Äng och tomter	147	96	40
Odlingsmark och röjningsland	38	73	70
Summa inrösningsjord	189	98	60
avrösningsjord	425	69	80
impediment	<u>114</u>	<u>04</u>	<u>50</u>
	729	72	90

omräknat i gamla ytmåttet:

Åker och lindor	6 tnl	20.9 kpl
Äng och tomter	299	23,5
Odlingsmark och röjningsland	78	15,0
Summa inrösningsjord	384	27,4
avrösningsjord	862	10,8
impediment	<u>231</u>	<u>0,6</u>
	1 478	6,8

Sammandrag över markslag över tid

	Åker	Äng	Odl.bar jord	Inrösn.jord	Avrösn.jord	Impedim.	Summa	Kommentar
1830	1,27	71,17	12,27	84,71	2 269,02	456,14	2 809,87	Troligen tunnland och kappland
1863+1879				1 814,02	2 936,5	2 871,05	7 621,57	Kvadratrev och kvadrat-stänger
				323:29,8	523:44	512:54	1 359:27	Omräknat i tunnland och kappland
1888	03:28:50	147:96:40	38:73:70	189:98:60	425:69:80	114:04:50	729:72:90	Hektar: ar: kvadratmeter
	06:20,9	299:23,5	78:15,0	384:27,4	862:10,8	231:0,6	1 478:6,8	Omräknat i tunnland och kappland
1943-44	30,55	29,7	48,8	109,05				Hektar
1958	35,5		Övrig mark 175		408		618,5	Näringskommitténs enkät Hektar. Enligt ägarlängd i Vattendomstolen

Brukn.enhe JW Lövgren Hj Forslund O HJ Vikberg Joh Vikberg L Lövgren JV Vikberg K Karlsson E Eriksson JA Vikberg

Åker ha	5,75	1,03	3,25	2,97	1,25	3,5	3	3,3	6,5
Äng ha	5	2	4	4,2	0	4	1,5	4,5	4,5
Odl.bar jord	4,5	2,5	3,25	2	4,25	11	6,3	6	9
Avkastn. äng i kg	1650	1500	2350	1400	0	1500	600	1500	1800
Vallhö	tillräcklig	otillräcklig	otillräcklig	tillräcklig	otillräcklig	otillräcklig	tillräcklig	tillräcklig	tillräcklig
Grönfoder- hö	tillräcklig	otillräcklig	otillräcklig	tillräcklig	otillräcklig	otillräcklig	tillräcklig	tillräcklig	tillräcklig
Korn	tillräcklig	otillräcklig	tillräcklig	otillräcklig	otillräcklig	tillräcklig	otillräcklig	otillräcklig	tillräcklig
Potatis	tillräcklig	tillräcklig	tillräcklig	tillräcklig	otillräcklig	tillräcklig	tillräcklig	tillräcklig	tillräcklig
Havre etc.	överstruke	överstruke	överstruket	överstruke	överstruke	otillräcklig	överstruke	0	överstruk
Häst	1 (1)	0	1 (1)	0 (0)	0	1 (1)	0	1	1 (1)
Kor	3 (2)	2	2 (3)	3 (3)	1	2 (2)	3 (3)	3 (3)	4 (5)
Får	12 (6)	4	7 (8)	7 (5)	5	6 (6)	4 (4)	6 (6)	6 (6)
Köttprodu- ktion	otillräcklig	otillräcklig	tillräcklig	otillräcklig	otillräcklig	otillräcklig	tillräcklig	tillräcklig	otillräcklig
Mjölkprou- duktion	otillräcklig	tillräcklig	tillräcklig	tillräcklig	otillräcklig	otillräcklig	tillräcklig	tillräcklig	tillräcklig
Smörprod- uktion	otillräcklig	tillräcklig	tillräcklig	otillräcklig	otillräcklig	otillräcklig	tillräcklig	tillräcklig	tillräcklig
Ullprodukt- ion	otillräcklig	tillräcklig	tillräcklig	otillräcklig	otillräcklig	tillräcklig	tillräcklig	tillräcklig	otillräcklig
Skin	sålt	sålt	sålt	sålt	sålt	sålt	sålt	sålt	0
Konstgöds- el i kg	0	460	960	0	340	0	930	920	1950
Anmärknin	1 gris (0)	Inköp normalår havre eller blandsäd 800 kg, foderkakor 200 kg, melass 280 kg	Rovor och kålrötter, trädg. växter ej överstr. Arbetar småbruks lån	Inköp normalår foderkak or 200 kg, melass 280 kg	Inköp normalår melass 280 kg	Sålt 10 kg smör			

Contra Bok emellan Anders Wikberg Gallejaur och Skellefteå Aktie Bolag

1884

12 mars levererat sågtimmer

tog ut 12 skålp. Kornsikt i säck

24 "- Rågsikt i säck

6 "- Salt

20 "- Socker

80 "- Kaffe

8 Dec 12 "- Hvetemjöl i säck

40 "- Caffé

Declaration för året 1937 (koncept)

Intäkter	sålt virke	1.578,39	
	650 kg korn	151	
	875 kg potatis	75	
	Nötkreatur och kött	105	
	häst		
	5 kor 1 ungnöt		
	2 kalv 10 får		
	Ull	10	
	50 renar		
	Slaktade renar (överstruket)		
	5 kalvhudar å-skin (överstruket)		
	kontanter	3.943,99	ränta 79,66
Utgifter	Fastanställd personal	-	
	Spannmål och frö	65,50	
	Kraftfoder o melass: 12 säckar havre, 1 fat melass	267,62	
	gödsel och torvströ	196,83	
	redskap	30 (?)	
	underhåll av inventarier	25	
	stängsel o byggnad, <u>källare</u>	100	
	Brandstod	10	
	Vallhjon	140	

Lyse köpt fotogen	55,93
bränsle	62,12
diverse	
Malningslön och frakt	29,35
Måla och linolja	27,40
Medicin	72,83
Veterinär	21
Tandvård	38
Lifförsäkring i Nordstjärnan f. 4 pers	67,80
till Lappfogden	25
till L M Svensson	150
Kommunutskylder	48,88
Skogsaxisen	9,20
Till Karl Karlsson Granbergsliden	20
Gottfrid Karlsson "-	6
Såglön	24,50

Länsstyrelsen
Norrbotten

piteå
museum